Slaapplaats van Knobbelzwaan in de Houtrakkerbeemden

Fred Cottaar

Inleiding

In het najaar van 2006 en 2007 werden door de auteur in de regio Zuid-Kennemerland in verschillende gebieden slaapplaatstellingen van ganzen gehouden. Eén van de meest belangrijke slaapplaatsen was gelegen in de Houtrakkerbeemden. Tijdens regelmatige tellingen bleek dat ook Knobbelzwanen dit gebied gebruikten om te slapen. Slaapplaatsen van Knobbelzwanen zijn niet echt wijd verbreid bekend. Door Geelhoed et al. (1998) wordt voor onze regio geen enkele slaapplaats van ganzen of zwanen vermeldt. Dit artikel probeert die leemte op te vullen voor wat betreft de zwanen.

Gebied

De Houtrakkerbeemden is een circa 75 hectare groot ondiep plassengebied, gelegen ten noordwesten, westen en oosten van de Inlaagpolder (in de vorm van een ononderbroken hoefijzer) en ten oosten van Spaarndam. De beemden zijn in het najaar van 1995 ontstaan nadat het gebied als onderdeel van de EHS (Ecologische Hoofd Structuur) was aangewezen voor natuurontwikkeling (Buiten, 2004). Voor dit gebied is in

1997 een beheersvisie geschreven (Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997). De tegenwoordige eigenaar is Staatsbosbeheer, die beoogt het gebied in grotere mate aantrekkelijk te maken en houden voor onder andere vogels (mond. mededeling. Tom van Spanje).

Methode

Een leidraad voor slaapplaatstellingen vormt Hustings et al. (1985). Helaas vermeldt deze auteur niets over slaapplaatsen van Knobbelzwanen. Voor het begin van de slaapplaatstellingen werd driekwartier tot een half uur voor zonsondergang aangehouden. Omdat ganzen vaak ver na zonsondergang op de slaapplaats arriveren (vaak pas vlak voor, en soms zelfs in het donker) werd het eerste deel van de telling met name gebruikt om naar de aanwezige eenden, steltlopers en Lepelaars te kijken. Voor Knobbelzwanen kwam een vroege aanvangstijd echter wel goed uit aangezien de eerste vogels al rond een half uur voor zonsondergang arriveren. Invallende Knobbelzwanen werden per tijdsinterval van vijf minuten en per groep genoteerd. Waar mogelijk werd ook de herkomstrichting genoteerd.

Resultaten 2006

In dit artikel zijn alle Knobbelzwaan waarnemingen verwerkt die in 2006 verzameld zijn, het jaar waarin de meeste slaapplaatstellingen bij de Houtrakkerbeemden werden gehouden. De gegevens over 2007 zijn niet meegenomen omdat in dat jaar te weinig gegevens verzameld zijn. Bovendien waren er in 2007 minder Knobbelzwanen in de Inlaagpolder aanwezig, waardoor er ook minder slapers op de slaapplaats in de Houtrakkerbeemden verschenen.

Met name de 'Houtrakkerbeemden-west', (noordwestelijk van de Inlaagpolder), werd door de ganzen en zwanen gebruikt als slaapplaats. Dat wil niet zeggen dat de andere delen van dit plassengebied niet gebruikt werd. Verstoringen en weersomstandigheden kunnen met name de ganzen doen besluiten om een ander deel van de beemden voor de nacht te gebruiken.

Tijdens de acht tellingen in het najaar van 2006 werden in totaal 127 Knobbelzwanen geteld. Gedurende de eerste drie tellingen werden er geen Knobbelzwanen opgemerkt. Tijdens de overige vijf tellingen werden aantallen van tussen de 6 en 37 exemplaren genoteerd. Op 22 en 29 September waren er al twee Knobbelzwanen in de Houtrakkerbeemden aanwezig bij aankomst op de telpost. De eerste vogels arriveren al een half uur voor zonsondergang. Rond zonsondergang volgt een eerste top met

een cumulatief aantal over alle tellingen van 25 exemplaren. Tot een kwartier na zonsondergang vallen nog eens 25 exemplaren in. Een duidelijke piek ligt in de periode van een halfuur tot drie kwartier na zonsondergang wanneer 62 exemplaren invallen, iets minder dan de helft van het totaal aantal invallende vogels (zie figuur 1). Wel moet worden opgemerkt dat enkelingen vrij geruisloos kunnen invallen, zodat vooral na het invallen van de schemer, aankomende vogels gemist kunnen zijn. Ook verschillen in weersomstandigheden (helder of zwaar bewolkt weer) kunnen daar op van invloed geweest zijn, maar gezien de herkomst van de vogels en de beperkte aantallen is het onwaarschijnlijk dat er veel gemist is. Vrijwel alle vogels zijn afkomstig uit de Inlaagpolder, ten zuiden van de Houtrakkerbeemden-west. Een eerste indicatie van het aantal slapers kon al worden verkregen middels een telling van de alhier aanwezige exemplaren vlak voor de slaapplaatstelling.

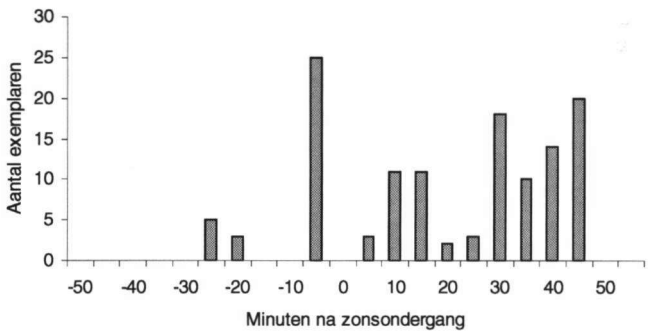

Figuur 1. Aankomst Knobbelzwanen in de Houtrakkerbeemden ten opzichte van zonsondergang, najaar 2006.

Een overzicht van de groepsgrootte wordt gegeven in figuur 2. In totaal werden er 46 groepen genoteerd, waarvan er 23 uit één exemplaar bestonden. Groepen van 2 tot 5 exemplaren werden 17 maal genoteerd. Slechts drie keer werden groepen van 6 tot 8 vogels vastgesteld. Groepen van 9 tot 12 exemplaren werden niet gezien. Wel werden drie grote invallende groepen gezien van respectievelijk 13, 14 en 15 exemplaren. Alle vogels kwamen vanuit het zuiden aangevlogen. Veel vogels werden vanaf opvliegen in de Inlaagpolder in de gaten gehouden totdat zij waren ingevallen in de Houtrakkerbeemden. Er zijn geen controles in de ochtend volgend op de telling uitgevoerd, zodat niet bekend is of er eventueel nog 's nachts nog Knobbelzwanen aankomen en of er exemplaren gemist zijn gedurende de avondtelling.

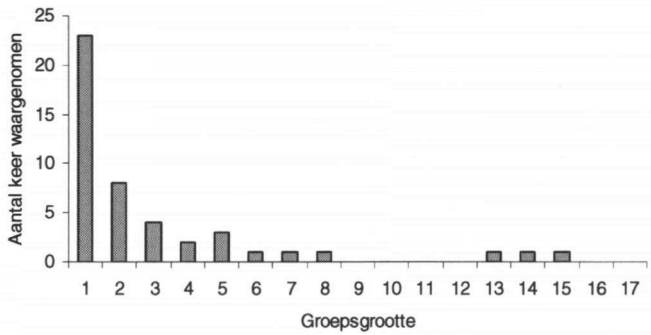

Figuur 2. Groepsgrootte van invallende Knobbelzwanen in de Houtrakkerbeemden, najaar 2006.

Discussie

Het voorkomen van slaapplaatsen van Knobbelzwanen is, in tegenstelling tot die van ganzen, niet echt wijd verbreid bekend. Voor de regio Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer zijn ganzen- en zwanenslaapplaatsen nog niet eerder beschreven (Geelhoed et al. 1998). Voor slaapplaatsen van ganzen is dat niet vreemd, aangezien ganzen pas na de veldwerk-periode voor deze Avifauna spectaculair zijn toegenomen. Knobbelzwanen waren echter al voor publicatie van de Avifauna algemeen en het is opmerkelijk dat slaapplaatsen nog niet eerder in de regio zijn waargenomen.

In de polders rond Spaarndam (Vereenigde Binnen Polder, Inlaagpolder, Uiterdijken en het Hekslootgebied) verblijven regelmatig groepen onvolwassen vogels, die behalve in de ruitijd gedurende het hele jaar kunnen voorkomen. Het zijn met name dit soort groepen vogels, in dit geval vogels die overdag foerageren in de Inlaagpolder, die gebruik maken van de slaapplaats in de Houtrakkerbeemden. Vermoedelijk ontstaan slaapplaatsen wanneer soortgroepen zich 's nachts op het land niet zeker voelen in verband met predatoren en daardoor een veiligere plek opzoeken voor de nacht. Uit nachtelijke controles in de Vereenigde Binnen Polder bleek dat territoriale paren wel in de weilanden en sloten bleven overnachten.

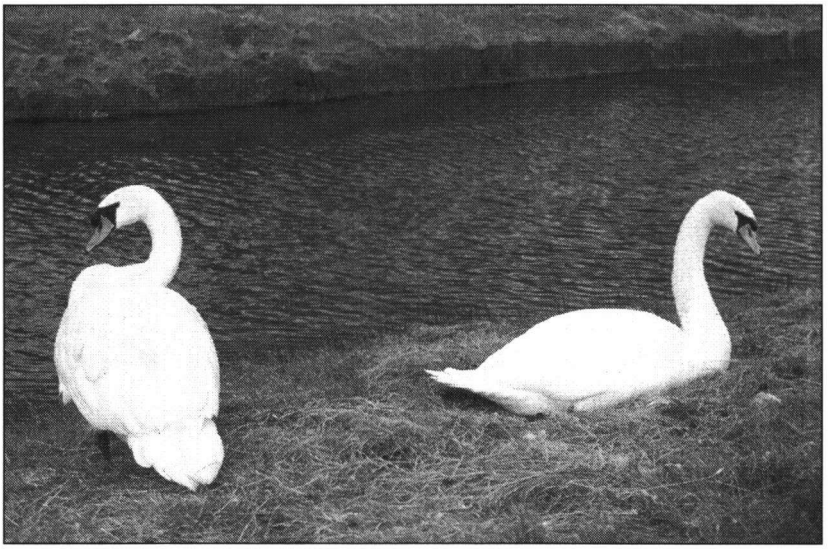

Slaapplaatsen van Knobbelzwanen waren tot voor kort niet bekend in Zuid-Kennemerland. Hans Vader.

De aantallen slapers per telling waren duidelijk afhankelijk van de aantallen Knobbelzwanen die in de Inlaagpolder foerageerden. In andere polders worden doorgaans andere plassen als slaapplaats gebruikt, die dichter bij de foerageergebieden liggen. Toch zijn Knobbelzwanen vrij flexibel bij de keuze van hun slaapplaats en kunnen vrij snel nieuwe gebieden gekozen worden die verder van de foerageergebieden afliggen. Wat dat betreft is er keuze genoeg als een in gebruik zijnde slaapplaats door de ganzen en zwanen niet meer geschikt bevonden wordt als gevolg van bijvoorbeeld verstoring.

Door het tellen van de slapers in de Houtrakkerbeemden werd ook de aandacht op andere groepen Knobbelzwanen gevestigd. Onder andere in december 2007 werden slapende Knobbelzwanen op de Ringvaart ter hoogte van de Poelpolder (onvolwassen vogels die overdag foerageren in het weilandgebied noord van Vijfhuizen) aangetroffen en werden slapende vogels op de Ringvaart ter hoogte van Zwaanshoek (onvolwassen vogels die overdag foerageren in de Oosteinderpolder) gevonden. Slaapplaatsen van Knobbelzwanen zijn dus weliswaar niet algemeen bekend, maar veel meer voorkomend dan menigeen denkt.

Behalve Knobbelzwanen en Grauwe Ganzen, gebruiken ook Nijlganzen en Canadese Ganzen het gebied onregelmatig als slaapplaats en ook de in de

winter in de omgeving foeragerende Rietganzen kunnen het gebied gebruiken (mond. mededeling Dirk Tanger). Ook andere soort groepen komen slapen in het gebied. In zowel 2006 en 2007 is in het najaar een slaapplaats van Gele Kwikstaarten in het Riet aangetroffen.

De Houtrakkerbeemden zijn niet alleen als slaapplaats van belang. De op sommige plaatsen brede rietstroken en aangrenzende 'weilanden', die begraasd worden door jongvee, zijn van groot belang als broedgebied voor eenden (met name Kuif- en Wilde Eend), Meerkoeten, steltlopers en zangvogels (met name Kleine Karekiet en Rietgors; Buiten, 2004). Vele soorten grondel- en duikeenden gebruiken het gebied als foerageer- en rustgebied. Met name Smienten gebruiken de Houtrakkerbeemden overdag als rustplaats, om in de schemer uit te waaieren over de aangrenzende polders. Ook door de foeragerende en rustende Lepelaars worden de Houtrakkerbeemden volop gebruikt. De Houtrakkerbeemden zijn dus zeer belangrijk voor vogels in de regio, niet alleen als slaapplaats, maar ook als broed- en foerageergebied. Kortom, een gebied dat met alle egards behandeld dient te worden...

Literatuur

- Buiten, N., 2004. Broedvogels en andere natuur van de Houtrakkerbeemden, 1996-2005. Fitis 40 (1): 39-46.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden E. van, Leeuwen, G. van & Nobel P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Hustings, M.H.F., Kwak, R.G.M., Opdam, P.F.M. & Reijnen, M.J.S.M., 1985. Natuurbeheer in Nederland, deel 3. Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels Zeist. Pudoc, Wageningen.
- Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997. Beheersvisie Houtrakkerbeemden. Hoofdlijnen van het beheer van de Houtrakkerbeemden. Haarlem.

Fred Cottaar, Lutulistraat 42, 2037 CB Haarlem, fred.cottaar@tiscali.nl.